

Пежинська О. М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ТОПОНІМНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Морфологічну структуру топонімічної лексики французької мови становлять непохідні, похідні, складні (однослівні, дво- і трикомпонентні) та складені (прийменникові і сполучникові) топоніми. Визначальною структурною ознакою певного топонімічного типу є топоформант, тобто повторюваний у топонімічних утвореннях суфікс чи інший компонент композита. Форманти похідних суфіксальних топонімів належать галльським, латинським, германським апелятивам.

У морфологічному способі деривації топонімів виявлено демінутивні суфіксальні моделі, які входять до класу топонімів -et [e] < лат. суф. -etum, -onne [on], -onnes [on], -ette [et], -ettes [et], -ot [o]: Castellet, Carcassonne, Rochette, Annot, Gravelotte.

Суфікс -acum чи -iacum (< кельт. суф. -aco) (Andeliacum > Les Andelys, Antoniacum < Antony) виконує присвійно-релятивні функції та вказує на належність об'єкта конкретному власникові.

Складні назви є прикладами морфологічного способу утворення, а складені – синтаксичного. Складні ойконіми становлять 637 назв і майже 2 000 топонімів із компонентом Saint. За структурою вони поділяються на дві групи: однослівні (455 назв) (утворені внаслідок основокладання) та багатослівні. Складні багатослівні є численнішими (182 + 2000 з компонентом Saint). Виокремлено три типи таких утворень: основа + основа (Saint-Jean, Montaigu); назви, які містять три повнозначні слова (Fontenay-Paris-Plage); топоніми із чотирма повнозначними словами (Saint-Antonin-Noble-Val).

Французькі складені топоніми утворені за допомогою прийменників і сполучників. Ми зафіксували 237 складених назв і майже 1 500 із Saint. Поширеними є трикомпонентні топоніми (опорний компонент + прийменник + залежний компонент): Argenton-sur-Creuse, Château-du-Loir, Aulnay-sous-Bois. Такі назви виконують локативні функції. Вони вказують на просторове розташування території, часто прив'язуючи її до іншого вагомого об'єкта.

Ключові слова: топонім, топоформант, основа, структурні типи, словотвірний аналіз.

Постановка проблеми. Словотворення стає важливим способом поповнення лексичного фонду мови із власних ресурсів. Протягом останніх десятиріч центр ваги топонімічних досліджень, передусім історико-географічного плану, переноситься із семантики назв у межах відповідних ареалів на їх словотвір, на дослідження їх морфологічної структури й певною мірою фонетичних топонімічних явищ, причому обмежуються не лише форма, а й функція формантів на різних історичних етапах. Це особливо впадає у вічі, коли йдеться про найдавніші шари топонімії, дослідження яких ведеться на основі їх суфіксальних топоформатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання топонімного словотворення посідає чільне місце в ономастичній науці. Ще І. І. Ковалик про нього писав: «Інколи буває так, що в загальних словах утрачаються колишні семантико-словотвірні функції окремих суфіксальних морфем, які зберігаються тільки в назвах населених пунктів чи в інших топонімічних назвах» [7, с. 137].

Визначальною структурною ознакою того чи іншого топонімічного типу вважається топоформант, тобто повторюваний у низці топонімічних утворень суфікс або інший компонент композита. За цим критерієм О. Ф. Ріпецька визначає ойконіми з кореневими формантами; ойконіми, форманти яких складаються з кореневого морфа й наступного морфа; ойконіми із власне суфіксальними формантами та ойконіми із суфіксоїдними формантами. Своєрідно вирішує дослідниця проблему словотвірного значення, в основі визначення якого лежить установлення відношення між дериватом і твірною для нього одиницею [8].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження топонімного словотворення у французькій мові.

Виклад основного матеріалу. Загалом у мовознавчій науці виділяється два рівні деривації – апелятивна та пропріальна. Онімний словотвір відрізняється від апелятивного, оскільки він полягає у присвоєнні назв об'єктам, які вже мають свої загальні найменування. «Такі назви не

виражають суті іменованих реалій, а індивідуалізують, виділяють окремий об'єкт із низки подібних» [3, с. 113]. Роль формантів у власних назвах теж має свої відмінності від ролі апелятивних.

Зазвичай топоніми мають просту форму вираження, тобто однолексемну. Важливу формальну рису мають назви складної структури, які підкреслюють винятковість топонімів на тлі інших власних назв. Багатокомпонентність – характерна ознака французьких онімів – проявляється у процесі номінації об'єктів. Для окреслення певної території використовують й інші складні назви, а також прийменникові формації, наприклад, *Lion-sur-Mer*, *Château-du-Loir*. Такі структури виділяють топоніми в окрему низку власних назв, які, крім спільних рис з іншими онімами чи загальними найменуваннями, мають свої особливості.

За граматичною структурою топоніми поділяються на прості (однослівні – *Paris*, *Lyon*), складні (складне слово – *Saint-Denis*, *Chante-Merle*) та топонімні сполуки, причому останні характерні головним чином для мікротопонімії (*Bois de Moque-Souris*). За підрахунками С. Ю. Прийменко, багатокомпонентні топоніми становлять доволі численну групу – 1 359 одиниць (майже 35% від загальної кількості) [5]. А. Н. Гуцоль [6, с. 15] запропонувала структурну класифікацію французьких топонімів, поділивши їх на синхронному зрізі на два типи: морфологічний і синтаксичний. До морфологічного типу дослідниця відносить:

- 1) неподільні ойконіми кореневого типу, основа яких збігається з коренем слова: *Oze*;
- 2) прості подільні, що складаються з основи і суфікса (суфіксальний тип): *Omissy* (*Omiss* + *y*);
- 3) складні: *Odival* (*Odi* + *val*), *Orville* (*Or* + *ville*) та словосполучникові: *Ourcel-Maison*, *Ouville-La-Bien-Tournée*.

Синтаксичний тип, за А. Н. Гуцоль, представляють утворення, які зберегли структуру словосполучення, наприклад: *Les Ornes-sur-Voulzie*. Ойконіми синтаксичного типу, до складу яких входять сполучники або прийменники, відносяться до складених назв. Досліджуючи ойконіми як дериваційну базу французької катойконімії, В. О. Горпинич ділить ойконіми на такі групи:

1. Морфологічний тип:
 - 1) прості неподільні (кореневі) ойконіми;
 - 2) прості подільні (суфіксальні);
 - 3) складні ойконіми:
 - однослівні,
 - багатослівні;
2. Синтаксичний тип: складені ойконіми (прийменникові і сполучникові утворення) [5].

Отже, на основі наявних класифікацій ми виділяємо:

- прості непохідні (кореневі);
- прості похідні (суфіксальні);
- складні (однослівні, багатослівні);
- складені (прийменникові і сполучникові).

Монолексемне оформлення, характерне для більшості власних назв, не становить винятку й під час номінації об'єктів. Найчастіше однослівні топоніми утворюються лексико-семантичним та морфологічним способами.

Вони утворювались у різні історичні періоди (це найдавніші топонімічні назви галльського, романського, германського походження). До переходу в розряд топонімів ці слова означали топографічні об'єкти, географічні терміни, елементи ландшафту, поселення, будівлі, релігійні терміни тощо.

Частина корневих топонімічних назв утворилась від назв річок – гідронімів: *Sarthe*, *Aigre*, *Aube*. Значна частина простих непохідних топонімів закінчується на *-s*: 41% (375 топонімів) від загальної кількості простих топонімів, наприклад: *Fraisses*, *Annois*, *Cals*, *Les Essarts*.

Нами зафіксовано 530 простих непохідних топонімів, серед яких у формі однини – 399 назв (у відсотковому співвідношенні 75,3%) та форм із кінцевим *-s* – 131 топонімів (24,7%).

До другої групи відносимо похідні ойконіми – це назви, до складу яких входять корінь і суфікси. Такі топоніми мають форму однини і множини. А. М. Скляренко вважає, що топонімічність назви підсилюється в поєднанні в одній назві двох топоформантів [9, с. 64]. Ми зафіксували 665 простих похідних ойконімів (32% від загальної кількості): 474 (71,3%) – в однині та 191 (28,7%) – у множині. У топонімії семантичний спосіб деривації представлений онімізацією апелятивів, яка виконує важливу роль у творенні топонімів, здебільшого географічних термінів.

Другу групу за способом творення становлять топоніми, які виникли внаслідок дериваційних процесів. Відповідні оніми мотивуються в основному апелятивами та рідше – антропонімами.

Часто апелятиви входять до класу топонімів із демінутивними суфіксами *-et* [e], *-onne* [on], *-onnes* [on], *-ette* [et], *-ettes* [et], *-ot* [o], які на апелятивних засадах творили пестливі та здрібнілі форми найменування: *Olivet*, *Lorette*, *Rochette*, *Creusot*, *Gravelotte* тощо.

Топографічні апелятиви із суфіксами *-ey* / *-ay* < галло-рим. суф. *-etu* у чоловічому роді з колективним значенням служать для позначення

сукупності дерев одного виду. Вони сформували такі топоніми: *Chesnay / Quesnay, Freney, Fresnay, Boulay, Nozay, Noizay*.

Зазначені суфікси найчастіше вживаються в топонімах, похідних від географічних термінів. Найменування етнонімного походження передають відношення приналежності колишніх жителів або власника території за етнічною характеристикою. Належність об'єкта конкретному власникові могла виражатись за допомогою суфікса *-acum* або *-iacum* < кельт. суф. *-aco* (присутній у 5% французьких топонімів від загальної кількості), наприклад, *Andeliacum* > *Les Andelys*, *Antonia-cum* < *Antony*. Таким чином, зазначений формант у топонімах виконує присвійно-релятивні функції, вказуючи на належність об'єкта конкретному власникові. Усього зафіксовано 128 назв із цим суфіксом *-u* [i], *-us* [i] – *Marigny, Orly*.

Такі оніми становлять основний структурний фонд топонімних одиниць. У межах простої структури чільне місце посідає семантичний спосіб творення найменувань – виявлено 1 195 таких найменувань.

Для топонімів характерні описові конструкції, за допомогою яких детально локалізується досліджувана територія. Власне, така особливість виділяє цей вид онімів з-поміж інших власних назв і водночас надає їм спільних рис з апелятивами.

Серед загальної кількості ойконімів **складні і складені назви** становлять значну частину – 1 923 (43%). Складні назви формуються із двох (або більше) коренів, а складені будуються на основі словосполучення й поєднують окремі слова.

За нашими підрахунками, складні ойконіми становлять 637 назв та приблизно 2 000 топонімів із компонентом *Saint*. За своєю структурою вони діляться на дві групи: однослівні – 455 назв (особливі композитні утворення, які виникли в результаті основоскладання) та багатослівні.

О. В. Суперанська до першої групи відносить назви, які формально мають структуру складної назви, оскільки другий їх елемент входить до значної кількості ойконімів. На сучасному етапі, з огляду на високу регулярність і значне поширення, ці кінцеві елементи сприймаються як форманти [10, с. 101]. В. О. Горпинич такі утворення трактує як прості подільні назви: *Clermont, Remiremont* та інші [5, с. 69]. Ми відносимо такі назви до складних однослівних, адже обидва їх компоненти є рівнозначними.

Порівняно зі складними однослівними топонімами, складні багатослівні (два й більше елемен-

тів) є значно численнішими (182 + 2000 з компонентом *Saint*). О. Венсан стверджує, що раніше (старофранцузький період) такі топоніми були простими, і лише з часом до них приєднався детермінатив [14, с. 26]. Ми виділяємо **три типи таких утворень**:

1) – *основа + основа* (тобто *два повнозначних слова*). Сюди можна віднести назви, які походять від імен святих, або назви, які мають у своєму складі термін *Saint(e)*: *Saint-Jean, Saint-Martin* (найпопулярніша назва). В. Д. Беленькая вважає, що такі назви (з компонентом *Saint*) варто відносити до простих назв, оскільки його як формант можна додавати до будь-якого імені, таким чином термін утрачає своє значення «святий», тобто відбувається спрощення і, як наслідок, – десемантизація. З'єднуючись з іменем, цей компонент створює нероздільне ціле, цілісність якого здебільшого підкреслюється написанням (*St*) [1, с. 118; 4, с. 75]. Ми не погоджуємось із цим твердженням: у дериваційному дослідженні подібні назви повинні розглядатись як складені, оскільки під час творення похідних важливу функцію виконує структура топоніма, а не його семантика. Французькі лінгвісти не відкидають значення «святий» у топонімах із компонентом *Saint(e)* й відносять такі назви до складених, оскільки вони містять два повнозначні компоненти [12; 272]. До цієї підгрупи належать топоніми з компонентами *mont, villa, villers, court*, які виконують роль означуваного слова: *Beaumont, Franconville, Villers-Bocage, Courtelary*. Деякі ойконіми містять такі прикметники: *haut(e), bas (se) Bas-Rhin, Haute-Marne*;

2) до другої групи належать назви, які містять *три повнозначних слова*: *Fontenay-Paris-Plage, Soultz-Haut-Rhin*. Топоніми цього типу мають структуру *іменник + ім'я святого* в ролі детермінатива: *Pont-Saint-Esprit, Nuits-Saint-Georges*. Інші, навпаки, – *ім'я святого + детермінатив-прикладка*: *Saint-Amand-Montrond, Saint-Loup-Lamairé*;

3) третю групу, найменш численну, становлять топоніми із *чотирма повнозначними словами*: *Saint-Antonin-Noble-Val, Font-Romeu-Odeillo-Via*.

А. Доза [11], А. Льоньон, [13], О. Венсан [14, с. 20] трактують такі топоніми як складені слова (*noms composés*) і відносять їх до морфологічного типу.

О. І. Богомолова відносить до складених слів кожний вираз, який складається з декількох лексичних елементів і створює уявлення про одне поняття [2, с. 139].

Французькі складені топоніми утворені за допомогою прийменників і сполучників.

В. Д. Беленькая вважає топоніми цієї групи вторинними найменуваннями, сформованими на основі топонімів, які вживались раніше, шляхом додавання до них диференційних ознак. Особливу роль в утворенні таких назв відіграють прийменники, які позначають місцезнаходження об'єкта [1, с. 52]. О. Венсан стверджує, що складені назви було створено з метою усунення омонімії, оскільки багато населених місць мало однакові назви [14, с. 26].

Ми зафіксували 237 складених назв та приблизно 2 000 із *Saint*. Це здебільшого прийменникові і сполучникові утворення, які різняться за структурою й за кількістю компонентів.

Поширеними є трикомпонентні топоніми (*опорний компонент + прийменник + залежний компонент*). Для їх формування використовуються прийменники:

- sur- *Argenton-sur-Creuse*
- de (*du, de la, des*) *Château-du-Loir*
- lès- *Charnay-lès-Mâcon*
- sous- *Aulnay-sous-Bois*
- en- *Montier-en-Der*
- à- (*au, aux*) *Pont-à-Marcq*
- lez- *Marquette-lez-Lille*
- ès- *Riom-ès-Motagne*
- près- *Creney-près-Troyes*

Прийменникові назви А. Доза відносить до недавніх утворень, порівняно з тими назвами, в яких додаток є прикладкою, а деякі прийменники в цих назвах – до середньовічних архаїзмів [12, с. 63]. Найчастіше прийменникові сполуки виникають унаслідок зміни функції, тобто апелятивна синтаксична конструкція переходить у власну назву. Прийменникові назви виконують локативні функції, а саме вказують на просторове розташування території, часто прив'язуючи її до іншого вагомого об'єкта. У мовознавчій науці вони відповідного структурного рівня часто номінують ще як назви-орієнтири. Давньофранцузький прийменник *lez* (*lès*), від латинського *latus* (*бік, сторона*), який у сучасній французькій мові має еквівалент *à côté de* (*біля*), вказує на близькість якоїсь місцевості. Із часом цю функцію перейняв прийменник *de*. Прийменник *en* указує на регіон, частиною якого є місцевість, *sur* – на річку, біля якої розташоване місто чи селище. До сполучникових утворень належать також назви зі сполучником *et*: *Meurthe-et-Moselle, Ambarès-et-Lagrave*. Доволі поширеними є чотирикомпонентні топоніми (*подвійний опорний компонент + прийменник + залежний компонент*), де одним з елементів переважно є ім'я святого: *Saint-Nico-*

las-de-la-Grave, Sainte-Marie-aux-Mines. Є й інша структура: *опорний компонент + прийменник + подвійний залежний компонент* із прийменниками *sur, de, en*: *Champs-sur-Tarentaine-Marchal, Port-en-Bessin-Huppin*.

П'яти й шестикомпонентні назви є нечисленими, до їх складу входять і прийменники, й артикли: *Port-Saint-Louis-du-Rhône, Saint-Gilles-Croix-de-Vie, Saint-Jean-Pied-de-Port*. Кожна із цих назв здебільшого містить також компонент *Saint*.

Аналіз структури дозволяє по-новому розглянути семантику складників топонімів. Семантичний комплекс складеного топоніма здебільшого являє собою поетапно сформоване єдине ціле, за виникнення формально-семантичних відносин між компонентами топоніма. Структурне членування топоніма дозволяє серйозно аналізувати етимологію, значення й функціонування топонімів.

Висновки і пропозиції. Облік структури топонімів дає можливість виявити особливості природи топонімічного типу, роль географічного терміна у складі топоніма, співвідношення однослівних і складених найменувань і причини постійних переходів з однієї структурної групи в іншу.

За структурою топоніми класифікуються на такі: прості непохідні (кореневі); прості похідні (суфіксальні); складні (однослівні, багатослівні); складені (прийменникові і сполучникові).

Похідні ойконіми утворені за допомогою галльських, латинських та германських формантів (IV–VIII ст.) (суфіксів й апелятивів). Найпоширенішими з них є *-y, -on, -ac, -ay, -an, -é, -et, -in*. Серед формантів трапляються також похідні від демінутивних суфіксів: *-et, -el, -eau, -onne, -ette, -elle, -ol, -ole, -eul*: *Castellet, Olivet, Bayonne, Carcassonne, Lorette, Rochette, Creusot, Annot, Gravelotte*. В онімізації фітонімічних термінів задіяні суфікси *-ière < -aria, -ières*, які позначають породи дерев (*La Boissière, Canabières / Chennevières*), фауністичні (*Corbière(s), Beurieres, Tannières, Collobrières*), та аграрні терміни (*Fourrières, Roquebillière, Arnières*).

Суфікс *-acum* або *-iacum* (наявний у 5% французьких топонімів) виконує присвійно-релятивні функції та вказує на належність об'єкта конкретному власникові (*Andeliacum > Les Andelys, Antoniacum < Antony*). Зафіксовано 128 одиниць. Словотвірний аналіз топонімів засвідчив найбільшу продуктивність суфіксальних моделей із формантами *-ière, -ières, -acum (-iacum)*. Усього виявлено 665 топонімів.

Складні і складені топоніми мають різні способи творення. Складні назви належать до морфологічного способу творення, складені – до синтаксичного. Складні ойконіми становлять 637 назв та приблизно 2 000 топонімів із компонентом *Saint*. За структурою вони діляться на дві групи: *однослівні* (455 назв) (утворені внаслідок основоскладання) та *багатослівні*. Складні багатослівні є численнішими (182 + 2 000 з компонентом *Saint*). Виділено три типи таких утворень: *основа + основа* (*Saint-Jean, Montaigu*); назви, які містять *три повнозначних слова* (*Fontenay-*

Paris-Plage); топоніми із *чотирма повнозначними словами* (*Saint-Antonin-Noble-Val*). До складених топонімів ми віднесли прийменникові і сполучникові утворення, які різняться за структурою й за кількістю компонентів (*-sous-*: *Aulnay-sous-Bois*, *-en-*: *Montier-en-Der*). Усі зазначені способи в межах простої та складеної структур чітко віддзеркалюють важливі принципи топонімоторення на тлі інших власних назв та у зв'язку з ними. Пріоритетною виявилась складна структура оформлення топонімів – 4 782 найменувань (182 + 4 600 із компонентом *Saint*).

Список літератури:

1. Беленькая В. Д. Принципы классификации топонимии. Питання ономастики (матеріали II Республіканської наради з питань ономастики). Київ, 1965. С. 124–129.
2. Богомолова О. И. Современный французский язык. Теоретический курс. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1948. 427 с.
3. Бучко Д. Г. Принципи номінації і класифікації українських ойконімів. *Другий Міжнародний конгрес українців*, 22–28 серпня 1993 р. Львів, 1993. С. 113–115.
4. Горпинич В. О. Відтопонімні прикметники в українській мові : питання теорії й історії словотвору. Київ : Вища школа, 1976. 139 с.
5. Горпинич В. О. Катоїконімія французької мови : монографія. *Ономастика і апелятиви*. Вип. 32. Донецьк : ДНУ, 2008. 214 с.
6. Гуцоль А. Н. О французских топонимах. *Проблемы стилистики, лексикологии и фразеологии*. Иркутск : ИГПИ, 1979. С. 12–21.
7. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Львів : Вид-во Львівського державного університету, 1961. 161 с.
8. Рипецкая О. Ф. Формальная и содержательная структура топонимов (на материале ойконимии ГДР) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. 1988. 35 с.
9. Скляренко О. М., Скляренко О. О. Типологічна ономастика : монографія у 5 кн. Кн. Перша. *Лексико-семантичні особливості онімного простору*. Одеса : Астропринт, 2012. 413 с.
10. Суперанская А. В. Структура имени собственного : (фонология и морфология). Москва : Наука, 1969. 207 с.
11. Dauzat A. La Toponymie française. Paris : Payot, 1971. 335 p.
12. Dauzat A. Les noms de lieux. Origine et évolution. Paris : Librairie delagrave, 1926. 264 p.
13. Longnon A. Les noms de lieu de la France : leur origine, leur signification. Paris : Language, Arts & Disciplines, 1973. 831 p. URL: books.google.fr/books?isbn=0833721429
14. Vincent A. Toponymie de la France. Paris : Gérard Monfort Editeur, 2000. 418 p.

Pezhynska O. M. TOPONYMIC WORD FORMATION IN THE FRENCH LANGUAGE

Non-derivative, derivative, complex (monosyllabic, two- and three-component) and compound (prepositional and union) toponyms form the morphological structure of toponymic vocabulary of the French language.

The morphological structure of toponymic vocabulary of the French language consists of non-derivative, derivative, complex (monosyllabic, two- and three-component) and compound (prepositional and union) toponyms. Topoformant is the defining structural feature of a particular toponymic type. This follows from the fact that topoformant is a suffix or other component of a composite that is repeated in toponymic formations. Formants of derivatives of suffix toponyms belong to the Gallic, Latin, German appellatives.

Destinative suffix models which belong to the class of toponyms -et [e] <lat. suff. -etum, -onne [on], -onnes [on], -ette [et], -ettes [et], -ot [o]: Castellet, Carcassonne, Rochette, Annot, Gravelotte; were identified within the morphological method of the derivation of toponyms

The suffix -acum or -iacum (<Celtic suff. -aco) (Andeliacum) Les Andelys, Antoniacum <Antony) performs attributive-relative functions and indicates that the object belongs to a specific owner.

Complex names are examples of a morphological way of the formation, while compound names are examples of a syntactic one. 637 names and almost 2000 place names with the component Saint belong to Complex toponyms. They are divided into two groups by structure criteria as follows: monosyllabic (455 names)

(formed as a result of basis of the word compounding process) and verbose. Complex verbosity are more numerous (182 + 2000 with the component Saint). Three types of formations were distinguished as follows: basis + basis (Saint-Jean, Montaigu); names which containing three full words (Fontenay-Paris-Plage); the names of places with four meaningful words (Saint-Antonin-Noble-Val).

French compound toponyms are formed by using prepositions and conjunctions. We have recorded 237 composite names and about 1500 from Saint. Three-component toponyms (reference component + preposition + dependent component) are widespread: Argenton-sur-Creuse, Château-du-Loir, Aulnay-sous-Bois. Such names perform locative functions. They point to the spatial location of the territory and often tying it to another significant object.

Key words: *toponym, topoformant, basis, structural types, word-formation analysis.*